

ՄԵՐԳԵՅ ՄԵՂՐՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական
դատավարության ամբիոնի դոցենտ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

ՀՀ ՏՄՊՊՀ անդամ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողական
իրավաբանական խորհրդատվության կենտրոնի
դասախոս-կոորդինատոր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԷԼԻՆԱ ԳԵՂԱՄՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարողի օգնական

**«ՊԱՐՏԱԴԻՐ» ՀԱԿՐՆԴԴԵՄ ՀԱՅՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ ԵՎ ԳՈՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՀՀ քաղաքացիադատավարական նոր օրենսդրության նորություններից է «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը: Աշխատությունում, հայրենական և արտասահմանյան տեսական աղբյուրների, ՀՀ և այլ երկրների քաղաքացիադատավարական օրենսդրության, ՄԻԵԴ, Սահմանադրական դատարանի, Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների, ԱՄՆ դատական պրակտիկայի համատեքստում, վերլուծվում են քննարկվող ինստիտուտի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ներդրման հիմքերը և դրա էությունը: Արդյունքում՝ հեղինակները եզրահանգում են, որ սկզբնական հայցի բավարարումը բացառող հակընդդեմ հայցի հարուցումը ոչ թե պատասխանողի պարտականությունն է, այլ՝ իրավունքը, որի իրականացումը օրենսդիրը, իրավական որոշակիության, res judicata, դատավարական խնայողության, կոնցենտրացիայի, դատավարական իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքների կենսագործման և կողմերի արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի երաշխավորման նպատակով, թույլատրում է, որպես ընդհանուր կանոն, իրականացնել բացառապես հակընդդեմ հայցի հարուցման միջոցով:

Հիմնարաներ՝ «պարտադիր» հակընդդեմ հայց, Compulsory counterclaim, էստպել, իրավական որոշակիություն, res judicata, դատավարական խնայողություն, կոնցենտրացիա:

Հակընդդեմ հայցը (լատիներեն՝ actio contraria)՝ սկզբնական հայցի հարուցմամբ պայմանավորված միևնույն վարույթում քննելու համար պատասխանողի կողմից ընդդեմ սկզբնական հայցվորի հարուցվող հայցն է: Այն հնարավորություն է տալիս միևնույն դատավարության ընթացքում նվազագույն ուժերի ու միջոցների կիրառմամբ լուծել կողմերի փոխադարձ պահանջները և կանխել միմյանց հետ կապված վեճերով հակասական դատական ակտերի կայացումը²:

Սկզբնական հայցի դեմ հակընդդեմ հայցի ներկայացման հանգամանքն ինքնին ենթադրում է որոշակի կապ այս երկու հայցերի միջև, որը մի կողմից դրսևորվում է առանց սկզբնական հայցի առկայության հակընդդեմ հայցի հարուցման անհնարինությամբ, իսկ մյուս կողմից՝ սկզբնական և հակընդդեմ հայցերի փոխկապակցվածությամբ:

Ընդ որում, սկզբնական և հակընդդեմ հայցերի փոխկապակցվածությունը կարող է ունենալ տարբեր աստիճաններ, որից ելնելով՝ Ն.Ի. Կլեյնը հակընդդեմ հայցերը բաժանում է երկու խմբի. հակընդդեմ հայցեր, որոնք սկզբնական հայցի հետ կապված են նրանով, որ հակընդդեմ հայցով հայցվորի իրավունքը բացառում է սկզբնական հայցով հայցվորի իրավունքը կամ հաշվանցի միջոցով դադարեցնում է այն և հակընդդեմ հայցեր, որոնք սկզբնական հայցի հետ կապված են իրենց հիմքերով³:

Հարկ է նկատել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը⁴ (այսուհետ՝ ՔԴՕ) ևս ամրագրել է սկզբնական և հակընդդեմ հայցերի փոխադարձ կապը որոշելու իրավապայմաններ: Մասնավորապես, ՔԴՕ 140-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ հակընդդեմ հայցն ընդունվում

www.ardaradutyjournal.com

է վարույթ, եթե.

1. հակընդդեմ պահանջն ուղղված է սկզբնական պահանջի հաշվանցմանը,

2. հակընդդեմ հայցի բավարարումն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառում է սկզբնական հայցի բավարարումը,

3. հակընդդեմ և սկզբնական հայցերի միջև առկա է փոխադարձ կապ, ու դրանց համատեղ քննությունը կարող է ապահովել գործի առավել արագ և արդյունավետ լուծումը:

Հակընդդեմ հայցը և առարկությունն ավանդաբար համարվում են հայցի դեմ պատասխանողի շահերի պաշտպանության հիմնական միջոցներ⁵: Հակընդդեմ հայցը, ի տարբերություն առարկության, ունի մաս հարձակողական բնույթ, քանի որ կոչված է ոչ միայն կանխելու կամ նվազեցնելու սկզբնական հայցի հնարավոր հետևանքները, այլև նյութաիրավական պահանջի առաջադրմամբ սկզբնական հայցվորին ստիպելու հանդես գալ պաշտպանության դիրքերից: Սակայն, հարկ է նկատել, որ հակընդդեմ հայցը միշտ չէ, որ իրականացնում է սկզբնական հայցի դեմ պաշտպանության գործառույթ⁶: Այսպես, օրինակ, նման նպատակը բացակայում է բոլոր այն դեպքերում, երբ հակընդդեմ հայցի հարուցումը թույլատրվում է գործի առավել արագ և արդյունավետ լուծման նկատառումներով: Այս առումով ուշագրավ է Ն.Ա. Առապովի մոտեցումը, որը հակընդդեմ հայցերն առանձնացնում է՝ մի խմբում ներառելով նրանք, որոնք ունեն սկզբնական հայցից պաշտպանվելու նպատակ (օրինակ՝ սկզբնական հայցի հիմքը վերացնելու կամ հաշվանցի նպատակով հարուցվող հակընդդեմ հայցերը), իսկ մյուսում՝ այն հակընդդեմ հայցերը, որոնք չեն հարուցվում սկզբնական հայցից պաշտպանվելու նպատակով (օրինակ՝ սկզբնական հայցի ելքի վրա չազդող հակընդդեմ հայցերը)⁸:

Անկախ այն հանգամանքից՝ հակընդդեմ հայցն ունի սկզբնական հայցի դեմ պաշտպանական բնույթ, թե՛ ոչ, այն պատասխանողին վերապահված դատական պաշտպանության միջոց է և ենթակա է իրացման տնօրինչականության սկզբունքի տրամաբանության շրջանակներում: Այլ կերպ ասած՝ հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի իրականացումը կամ դրա իրականացումից հրաժարումը բացառապես պատասխանողի հայեցողության տիրույթում է: Ընդ որում, նախկին քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը՝ որևէ կերպ չէր անդրադառնում հակընդդեմ հայցի իրավունքը չիրականացնելու հետևանքներին, իսկ հայրենական և ռուսական դատավարագիտություն-

նում բազմաթիվ են տեսակետներն այն մասին, որ հակընդդեմ հայցը կարող է քննվել ինչպես սկզբնական հայցի հետ, այնպես էլ՝ առանձին վարույթում¹⁰:

Այս համատեքտում քաղաքացիատավարական նոր օրենսդրության ամենակարևոր նորություններից մեկը կարելի է համարել այն դրույթը, որի համաձայն՝ պատասխանողի կողմից սկզբնական հայցի դեմ պաշտպանական բնույթ ունեցող հակընդդեմ հայց չներկայացնելը, որպես կանոն, պատասխանողին զրկում է նման հայցը առանձին հարուցելու հնարավորությունից: Խոսքը ՔԴ-Օ 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի մասին է, ըստ որի. «Սույն հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված հիմքով հակընդդեմ հայց չներկայացնելը պատասխանողին զրկում է հետագայում այնպիսի հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, որը կարող էր ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառել սկզբնական հայցի բավարարումը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հիմնավորում է սույն հոդվածով սահմանված կարգով հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարիությունը՝ իրենից անկախ պատճառներով»: Այս կերպ, փաստորեն, օրենսդիրը բացասական հետևանքների կիրառման հեռանկարով խթանել է առանձին խումբ հայցերի հարուցումը՝ սկզբնական հայցի հարուցումից հետո սահմանելով դրանց քննության հնարավորություն բացառապես հակընդդեմ հայցի կարգավիճակում: Այստեղից էլ բխեցվում է հայրենական դատավարագիտության համար նոր՝ «պարտադիր» հակընդդեմ հայց պայմանական եզրույթը:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի ներդրումը պայմանավորված էր դատական պրակտիկայից եկող ազդակներին, դատավարագիտական մի շարք հիմնադրույթներին համարժեք արձագանքելու անհրաժեշտությամբ: Մասնավորապես, նախկին քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի հիման վրա ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկայում քիչ չէին դեպքերը, երբ պատասխանողները, ունենալով սկզբնական հայցի հիմքում դրված հանգամանքները հակընդդեմ հայցով չեզոքացնելու հնարավորություն, տարբեր պատճառներով ձեռնպահ են մնացել հակընդդեմ հայցի հարուցումից, իսկ դատարանն էլ, իր հերթին, սահմանափակված լինելով տնօրինչականության սկզբունքով, առանց համապատասխան պահանջի չի ճանաչել դրանց անվավերությունը կամ այլ կերպ դադարեցրել իրավական գործողությունը: Միևնույն ժամանակ նույն այդ պատասխանողները դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո ձեռնամուխ են եղել իրենց դեմ կայացված

դատական ակտերի հիմքում դրված հանգամանքների չեղարկման (օրինակ՝ գումարի բռնագանձման մասին վճռի հիմքում դրված գործարքի վիճարկման և այլն) պահանջներով հայցերի հարուցմանը և բարենպաստ դատական ակտի դեպքում արդեն իսկ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայմանը¹¹ : Արդյունքում՝ ստեղծված իրավիճակը խնդրահարույց էր մի քանի տեսանկյունից : Այսպես.

Առաջին. օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից, որպես կանոն, սպառվում են դատական ակտի հետագա բողոքարկման և վերանայման հնարավորությունները, քանի որ, ինչպես արդարացիորեն նշում է Վ.Ֆ. Յակովլևը, արդարադատությունն ինչոր տեղ պետք է ավարտվի¹² : Մտնելով օրինական ուժի մեջ՝ դատական ակտը ձեռք է բերում որոշակի հատկանիշներ, ներառյալ՝ անփոփոխելիություն (անհերքելիություն), որն էլ ուղղված է դատական ակտի կայունության ապահովմանը¹³ :

Այս կապակցությամբ ուշագրավ է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը, որը բազմիցս նշել է հետևյալը. «Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքը պետք է մեկնաբանվի Կոնվենցիայի նախաբանի լույսի ներքո, որի համաձայն՝ պայմանավորվող կողմերի ընդհանուր ժառանգության մասն է իրավունքի գերակայությունը, որի բաղկացուցիչ մասն է իրավական որոշակիության սկզբունքը: Իրավական որոշակիության սկզբունքը ենթադրում է *res judicata* սկզբունքի, այն է՝ դատական ակտերի վերջնական լինելու սկզբունքի պահպանում: Այդ սկզբունքը պահանջում է, որպեսզի կողմերից ոչ մեկը չունենա իրավունք պահանջելու վերջնական և պարտադիր դատական ակտի վերանայում՝ ուղղակի գործի կրկնակի քննության և գործով նոր ակտի կայացման նպատակով: Նահանջն այս սկզբունքից արդարացված է միայն այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է էական և անհերքելի բնույթ ունեցող հանգամանքներում:»¹⁴ : Մեկ այլ գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է ձևավորել հետևյալի մասին. «Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի բեկանման վարույթը ենթադրում է, որ առկա են նախկինում անհասանելի ապացույցներ, որոնք պետք է հանգեցնեն դատավարության այլ արդյունքի: Դատական ակտի բեկանման համար դիմող անձը պետք է ապացուցի, որ գրկված է եղել այդ ապացույցները գործի քննության ժամանակ ներկայացնելու հնարավորությունից, և որ այդ ապացույցները կարևոր են:»¹⁵ :

Res judicata սկզբունքի հիմքում ընկած է այն

դատական ակտի անփոփոխելիության գաղափարը, որով դատավարության կանոնների պահպանմամբ քննվել և վերջնական լուծում է տրվել կողմերի միջև վեճին¹⁶ : Դատական ակտերի անփոփոխելիության սկզբունքը ապահովում է միանգամից երկու խումբ շահերի պաշտպանություն: Նախ, այն ապահովում է հասարակական շահի պաշտպանությունն առ այն, որ դատարանի ժամանակը և ռեսուրսները չպետք է ծախսվեն նույն հարցերի կրկնակի քննության վրա, երկրորդ՝ այն պաշտպանում է անհատի շահն առ այն, որ իր իրավունքների հետ կապված հարցերը վճռվեն վերջնական և որոշակի կերպով¹⁷ : Եթե գործին մասնակցող անձինք հնարավորություն ունենան պարզապես վերաբացելու օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով վճռված հարցերը, կարող ենք ասել, որ չի լինի ոչ դատական քննության ավարտ և ոչ էլ դատարանի հեղինակության սկիզբ: Դատական ակտերի անփոփոխելիությունը միայն արդյունավետ քաղաքականությունն չէ, այն դատական իշխանության գոյության կարևոր պայման է¹⁸ :

Վերը շարադրված մոտեցումներից բխում է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը, երաշխավորելով դատական ակտերի կայունությունը, լուրջ իրավաչափ նկատառումների ազդեցության դեպքում թույլ է տալիս բացառություններ¹⁹ : Ընդ որում, նման բացառությունը պետք է պայմանավորված լինի էական և անհերքելի հանգամանքներով և կարևոր ապացույցներով, որոնք ներկայացնելու հնարավորությունից շահագրգիռ անձը գործի քննության ժամանակ գրկված է եղել:

Նման պայմաններում ակնհայտ է, որ հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքը սեփական հայեցողությամբ չիրականացնելու, սկզբնական հայցի բավարարումը լրիվ կամ մասնակի բացառող պահանջը առանձին հայցով քննարկման առարկա դարձնելու և բարենպաստ դատական ակտ ստանալու դեպքում այդ հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած նախորդ դատական ակտը վերանայելու անսահմանափակ հնարավորությունը համատեղելի չէր իրավական որոշակիության սկզբունքի և դատական ակտերի կայունության գաղափարի հետ:

Երկրորդ. Սահմանադրության փոփոխություններից հետո²⁰ այլևս սահմանադրական մակարդակով օրենսդրական կարգավորման սկզբունք է դիտարկվում արդյունավետության սկզբունքը: Մասնավորապես, Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազ-

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

մակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր: Այս առումով էական են հետևյալ հանգամանքները.

1) Մահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով արդար դատաքննության իրավունքի համատեքստում կիրառվող «իր գործի քննություն» արտահայտության սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտմանը, նշել է հետևյալը. ««Իր գործի քննություն» հասկացությունը ներառում է բոլոր այն փոխկապակցված հայցապահանջների համակցված քննությունը, որոնք նպատակաուղղված են մեկ ընդհանուր խնդրի լուծմանը, այն է՝ այդ գործի շրջանակներում անձի խախտված իրավունքի վերականգնմանը:

Վերոնշյալը նշանակում է, որ ինչպես ՀՀ Մահմանադրության 19-րդ հոդվածով, այնպես էլ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով և ներպետական դատավարական օրենսդրությամբ սահմանված երաշխիքները պետք է ապահովվեն ոչ միայն այս կամ այն կոնկրետ հայցապահանջի քննության շրջանակում և համատեքստում, այլ նաև՝ տվյալ խախտված իրավունքի վերականգնմանը միտված տարաբնույթ փոխկապակցված հայցապահանջների քննության շրջանակում և համատեքստում, քանզի այդ հայցապահանջների վերջնական նպատակը մեկն է՝ միևնույն խախտված իրավունքի ամբողջական վերականգնումը: Հետևաբար, անձի միևնույն խախտված իրավունքի վերականգնմանն ուղղված փոխկապակցված հայցապահանջների դիտարկումը որպես միմյանցից տարանջատված առանձին և ինքնուրույն գործերի հարուցման հիմքեր, կարող է հանգեցնել անձի գործի արդյունավետ, ամբողջական և բազմակողմանի քննության ապահովման դատավարական երաշխիքների խախտման:»²¹:

2) Դատական ակտը, մտնելով օրինական ուժի մեջ, ձեռք է բերում նաև նախադատելիության հատկանիշ, որի համաձայն՝ եզրափակիչ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո դատարանի կողմից հաստատված և դատական ակտում ձևակերպված փաստերը չեն կարող կասկածի տակ դրվել կամ կրկին հետազոտվել նույն անձանց մասնակցությամբ ուրիշ գործերի քննության ժամանակ²²: Դատավարական տեսանկյունից նախադատելիության ինստիտուտն ուղղված է արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի ապահովմանը²³:

3) Դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման կառուցակարգերի և

ընթացակարգերի սահմանման հարցում պակաս կարևոր չեն դատավարական խնայողության²⁴ և դրա մասնակի դրսևորում հանդիսացող կոնցենտրացիայի սկզբունքները²⁵: Դատավարական խնայողությունը կարելի է բնորոշել որպես դատարանի և դատավարության մասնակիցների նվազագույն գործառնության, ժամանակային և ֆինանսական ծախսերով արդարադատության իրականացումը երաշխավորող հիմնադրույթ: Այն մի կողմից ենթադրում է անհրաժեշտ գործիքակազմի առկայություն դատավարական օրենսդրությունում և հետևաբար հասցեագրված է օրենսդրին, իսկ մյուս կողմից հանդես է գալիս որպես ուղեմիշ դատարանների կողմից հայեցողական լիազորությունների իրականացման ժամանակ²⁶: Ընդ որում, ընդհանրապես հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը Մահմանադրական դատարանը դիտարկել է դատավարական խնայողության սկզբունքի դրսևորման միջոց՝ հետևողականորեն արտահայտելով հետևյալ դիրքորոշումը. «Հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը հնարավորություն է տալիս մեկ դատավարության ընթացքում մեկ դատական ակտով լուծել կողմերի փոխադարձ պահանջները և դատավարական նվազագույն ուժերի ու միջոցների կիրառմամբ դատական գործընթացն իրականացնել առավել արդյունավետությամբ:»²⁷:

Հիշատակված հիմնադրույթների համատեքստում, գնահատելով գործի ավարտից հետո առանձին հայցով սկզբնական հայցի բավարարումը բացառող հայցի հարուցման և լուծման գործընթացը, պետք է արձանագրել հետևյալը.

- մեկ ընդհանուր խնդրի լուծմանն ուղղված կամ առնչվող հայցերի առանձին քննությունը և լուծումը չեն ներդաշնակվում անձի իր գործի ամբողջական լուծման սահմանադրորեն երաշխավորված ակնկալիքի հետ,

- նոր գործի քննության ընթացքում նախորդ գործում հաստատված փաստերի քննարկման և ընդհուպ դրանց հակառակի հաստատման հնարավորությունը խաթարում է դատական ակտերի պրեյուդիցիալ կապի էությունը,

- առանձին գործի շրջանակներում սկզբնական հայցի բավարարումը լրիվ կամ մասնակի բացառող պատասխանողի պահանջը քննարկման առարկա դարձնելու և բարենպաստ դատական ակտ ստանալու դեպքում այդ հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած նախորդ դատական ակտը վերանայելու հնարավորությունը ստեղծում են դատավարական խնայողության և կոնցենտրացիայի սկզբունքների խախտման ռիսկեր, որոնք, ի թիվս այլնի, կարող են դրսևորվել դատարանների ծան-

րաբեռնվածության (նոր քաղաքացիական գործի հարուցում, ավարտված քաղաքացիական գործի վերաքացում, առաջին գործով արդեն իսկ կատարված դատական ակտի շրջադարձում և այլն) և դատական ծախսերի ավելացմամբ: Ընդ որում, նոր գործի հիմքով առաջին գործի վերաքացման և վերաքացման արդյունքում սկզբնական գործով հայցի մերժման դեպքում կարող է տեղի ունենալ նաև պետական կառավարման համակարգի ռեսուրսների վատնում, քանի որ այս դեպքում ոչ միայն աննպատակ կդառնան այս դատական ակտի հարկադիր կատարմանն ուղղված Հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության ջանքերը և ռեսուրսները, այլև հենց նրա կողմից նոր ջանքերի և ռեսուրսների կիրառմամբ պետք է ապահովվի վճռի շրջադարձման կատարումը:

Երրորդ. թե՛ նախկին, թե՛ գործող քաղաքացիադատավարական օրենսդրությունը որպես ընդհանուր մոտեցում ամրագրում է դատավարական իրավունքներից բարեխղճորեն օգտվելու դրույթը: Ավելին, ԶԳ-Օ-ն, շարունակելով այս մոտեցումը, տարբեր իրավական ներգործության միջոցների կիրառման սպառնալիքով ամրագրել է նաև դատավարական իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիությունը: Այս առումով պատասխանողի սկզբնական վարույթում առանց հարգելի պատճառի անգործությունը և հետագայում առանձին հայցի ներկայացումը կարող են վկայել դատավարական իրավունքի չարաշահման մասին, որը վնասում է ոչ միայն կողմերի, այլև արդարադատության շահերը: Այս առումով հիշատակման է արժանի ՎՃՌաբեկ դատարանի դիրքորոշումը, որը նախկին քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով ամրագրված՝ մինչև վճիռ կայացնելու պահը հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի առկայության պայմաններում արձանագրել է հետևյալը. «Չոհրաբ Թովմասյանը հայցը վարույթ ընդունելու պահից ունեցել է բավարար ժամանակ հակընդդեմ հայց ներկայացնելու համար, ավելին՝ 25.03.2010 թվականին նրա կողմից ներկայացվել է պատասխան հայցադիմումի լրացման վերաբերյալ և տվյալ ժամակահատվածում Չոհրաբ Թովմասյանը նույնպես հակընդդեմ հայց չի ներկայացրել: Հետևաբար, ՎՃՌաբեկ դատարանը գտնում է, որ Չոհրաբ Թովմասյանը չի հիմնավորել մինչև 26.03.2010 թվականը հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինությունը, հետևաբար Գատարանի կողմից հակընդդեմ հայց ներկայացնելու համար ժամկետ տրամադրելու մասին միջնորդության մերժումը իրավաչափ է:»²⁸

Հարկ է նկատել, որ «պարտադիր» հակընդդեմ

հայցի ինստիտուտը նոր չէ դատավարական գրականության և օրենսդրության համար: Այն (անգլերեն՝ Compulsory Counterclaim) ծագել է ամերիկյան քաղաքացիական դատավարությունում: Ընդ որում, ինչպես նշում է պրոֆեսոր Միլլարը, դրա ծագումը կապվում է դեռևս 1722 թվականին Նյու Ջերսի նահանգում հաշվանցի հայցերի վերաբերյալ ընդունված օրենքի հետ²⁹: ԱՄՆ քաղաքացիական դատավարությունում «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի կանոնի օրենսդրական վերջնական ձևակերպումը կապվում է պրոֆեսոր Գեյվիդ Շապիրոյի անվան հետ, ում ջանքերի շնորհիվ առավելապես 1982 թվականին ԱՄՆ քաղաքացիական դատավարության դաշնային կանոններում կատարված փոփոխության արդյունքում վերջնական ձևակերպում ստացավ այս կանոնը³⁰: Այսպես, ԱՄՆ քաղաքացիական դատավարության դաշնային կանոնների 13-րդ կանոնի «Պարտադիր հակընդդեմ հայց» վերտառությամբ «ա» կետը սահմանում է, որ.

«(1) Ընդհանուր առմամբ, որպես հակընդդեմ պետք է ներկայացվեն բոլոր այն հայցերը, որոնք ներկայացման պահին հայցվորն ունի ընդդեմ հակադիր կողմի, եթե այդ հայցերը.

(Ա) ծագում են հակադիր կողմի հայցի հիմքում ընկած միևնույն գործարքից կամ իրադարձությունից, և

(Բ) չեն պահանջում դատավարությանը այնպիսի նոր կողմերի ներգրավվում, ում գործն ընդդատյա չէ սկզբնական հայցը քննող դատարանին:»:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի վերոնշյալ կանոնին հետևեց ամերիկյան քաղաքացիական դատավարությունում այս ինստիտուտի հետագա զարգացումը՝ հստակեցնելով և որոշակի առումով ընդլայնելով նաև կանոնի կիրառման շրջանակը և դրա իրավական հետևանքները:

Ուշագրավ է, սակայն, որ մինչ այս կանոնի օրենսդրական ամրագրումն էլ ամերիկյան դատական պրակտիկայում և տեսական աղբյուրներում արդեն իսկ առկա էին այնպիսի իրավական դիրքորոշումներ, որոնք բացառում էին պատասխանողի կողմից սկզբնական գործով վերջնական դատական ակտն ուժի մեջ մտնելուց հետո այնպիսի հայցերի ներկայացումը, որոնք սկզբնական գործով քննված լինելու դեպքում կարող էին հանգեցնել գործի այլ ելքի: Այսպես, դեռ 1929 թվականին ԱՄՆ դատական պրակտիկայում արտահայտվեց այն դիրքորոշումը, որ իրավահարաբերության վրա հիմնված վճիռը պարտադիր է նույն իրավահարաբերությունից ծագող վեճի համար ոչ միայն այն հարցերով, որոնք արդեն քննվել են առաջին վեճի

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

շրջանակներում, այլև այնպիսի հարցերով, որոնք պետք է քննված լինեին, եթե վեճերի ծագման հիմքը նույնն է, և երկրորդ գործով տարբերվող վճիռը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն փոփոխել, վերացնել առաջինով հաստատված իրավունքներն ու շահերը: Ընդ որում, վեճերի նույնությունը պետք է մեկնաբանել ոչ թե զուտ ձևական, այլ բովանդակային առումով՝ կողմերի իրավունքներից ու պարտականություններից ելնելով³¹: Պատահական չէ, որ արդեն «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի կանոնի ներդրման հիմնավորումներում նախագծի հեղինակների, ինչպես նաև՝ հետազայում ամերիկյան դատավարագետների կողմից արտահայտվել է այն դիրքորոշումը, որ անկախ այս կանոնի ամրագրումից՝ հայցվորի կողմից վերջնական վճռի ստացումից հետո պատասխանողը, ընդհանուր կանոնի համաձայն (*res judicata* սկզբունքից ելնելով), չի կարող հարուցել այնպիսի նոր հայց, որի քննության արդյունքում կարող է վերացվել արդեն իսկ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը³²: Այսպիսով, անկախ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի իրավական հստակ ամրագրումից, պատասխանողի կողմից նման հայցի հետագա հարուցման արգելքը ենթադրվում և ամսնցվում էր ընդհանուր իրավունքում հայտնի *res judicata* սկզբունքից, մասնավորապես՝ դրա դրսևորում համարվող դատական ակտերի նախադատելիության սկզբունքից, և դրա ակունքները ամերիկյան իրավունքում առկա էին ինստիտուտի օրենսդրական ամրագրումից շատ ավելի վաղ³³:

Հակընդդեմ հայցի պարտադիրության ու նույն վարույթի շրջանակներում սկզբնական պահանջի բավարարման բացառմանն ուղղված հակընդդեմ հայց ներկայացնելու հնարավորության առկայության պայմաններում հետազայում պատասխանողի կողմից առանձին հայց հարուցելու արգելքի ընկալումը և դրան տրված մեկնաբանություններն ամերիկյան քաղաքացիական դատավարությունում միատեսակ չեն եղել: Չնայած այն հանգամանքին, որ ԱՄՆ դաշնային օրենսդրությամբ ամրագրված վերոնշյալ կանոնը չի պարունակում սկզբնական գործով չներկայացված «պարտադիր» հակընդդեմ հայցը հետազայում առանձին վարույթով ներկայացնելու վերաբերյալ ուղղակի արգելք³⁴, այնուամենայնիվ, նման արգելքի առկայության վերաբերյալ մոտեցումը զուտ տեսական դասակարգում չէ, և ամերիկյան դատական պրակտիկայի զարգացումը հանգել է նրան, որ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցը սկզբնական հայցի հետ մեկ վարույթում չներկայացվելու դեպքում բացառվի հետազայում այն որպես նոր հայց ներկայացնելու

հնարավորությունը³⁵: Ընդ որում, հակընդդեմ հայցը «պարտադիր» համարելու համար բավարար չէ այն, որ վերջինս սկզբնական հայցի հետ ծագի նույն իրավահարաբերությունից, բավարար չէ նույնիսկ հայցերի փաստական կազմի համընկնումը: Հակընդդեմ հայցը «պարտադիր» կարող է համարվել բացառապես այն դեպքում, երբ իր էությունը կարող է բացառել հայցվորի օգտին վճիռ կայացնելը³⁶: Որպես օրինակ կարելի է դիտարկել այն իրավիճակը, երբ հակընդդեմ հայցը բացառում է այն գույքի նկատմամբ հայցվորի սեփականության իրավունքը, որը վերջինս իր հայցով պահանջում է պատասխանողի ապօրինի տիրապետումից: Հետևաբար, հակընդդեմ հայցը «պարտադիր» համարելու և հետազայում վերջինիս առանձին վարույթով ներկայացումը բացառելու կարևորագույն նախապայման է հակընդդեմ հայցի՝ սկզբնական հայցի բավարարումը ամբողջապես կամ մասամբ բացառելը:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի տարբեր դիտարկվում են Իսպանիայի քաղաքացիատատարական օրենսդրությունում: Մասնավորապես, Իսպանիայի քաղաքացիական դատավարության ակտի «*Res judicata* սկզբունքը» վերտառությամբ 222-րդ հոդվածը բացառում է այնպիսի հարցերով դատավարության անցկացումը, որոնց հիմքում դրված են վերջնական և անփոփոխելի վճռով լուծված հարցերը, ներառյալ՝ պատասխանողի կողմից այնպիսի գործարքի անվավերության հայցի ներկայացումը, որի հիմքով ներկայացվել էր սկզբնական հայցը³⁷: Իսկ, օրինակ՝ Ռուսաստանի դեպքում, թեև «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը ներդրված չէ, սակայն դրա օգտին են խոսում դատական պրակտիկան և մասնագիտական շրջանակները³⁸:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի էությունն առավել ամբողջական բացահայտելու առումով պակաս կարևոր չէ գնահատել այն նաև պատասխանողի արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի երաշխիքների համատեքստում: Այսպես, դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետության ապահովման երաշխիքներն ու չափորոշիչներն ամրագրված են Սահմանադրության 63-րդ հոդվածում, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը արդար դատաքննության իրավունքի համատեքստում բազմիցս անդրադարձել է դատարանի

մատչելիության իրավունքին առնչվող հարցերին՝ ձևավորելով հետևյալ սկզբունքային դիրքորոշումները.

- այս իրավունքը բացարձակ չէ, և պետությունները կարող են այն իրացնելու հնարավորությունը պայմանավորել որոշակի պահանջներով և չափանիշներով³⁹,

- պետությունը դատարան դիմելու իրավունքից օգտվելու համար կարող է սահմանել որոշակի պայմաններ, «...պարզապես պետության կողմից կիրառված սահմանափակումները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճանի սահմանափակեն անձի դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Բացի այդ, սահմանափակումը 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին չի համապատասխանի, եթե այն իրավաչափ նպատակ չի հետապնդում, և եթե կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն:»⁴⁰

Ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ անհրաժեշտ հավասարակշռության հարցը պարզելու համար էական է այն հանգամանքը, թե արդյոք պետության գործողությունների կամ անգործության պատճառով տվյալ անձը ստիպված է եղել կրել անհամաչափ և ավելորդ բեռ: Համաչափության թեստի նպատակն է նախևառաջ պարզել, թե միջամտության արդյունքում ինչպես և ինչ չափով է սահմանափակվել դիմումատուի իրավունքը, և դրա արդյունքում ինչպիսի անբարենպաստ հետևանքներ են վրա հասել նրա համար: Հետագայում, այդ ազդեցությունը հավասարակշռվում է միջամտության հիմքում ընկած հանրային շահի կարևորությամբ: Նշանակություն ունի նաև այն հանգամանքը, թե արդյոք հնարավոր էր հասնել նույն նպատակին՝ դիմումատուի իրավունքների նկատմամբ նվազ միջամտությամբ, և արդյոք դիտարկվել է այդպիսի լուծման հնարավորությունը⁴¹:

Սահմանադրական դատարանը ևս մի շարք գործերով քննարկման առարկա է դարձրել արդարադատության մատչելիության, արդար և արդյունավետ դատաքննության իրավունքների երաշխավորման հիմնահարցերը և, ի թիվս այլ հիմնադրույթների, ձևակերպել հետևյալ սկզբունքային մոտեցումը. «Իրավական որոշակիության ապահովման պահանջից ելնելով՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ իմպերատիվ նախապայմանի առկայությունն ինքնին չի կարող դիտվել որպես Սահմանադրությանը հակասող: Այլ հարց է, որ նման նախապայմանը պետք է լինի իրագործելի, ողջամիտ և չհանգեցնի իրավունքի էության խախտման:»⁴²:

Վերը շարադրված դիրքորոշումների լույսի ներքո առաջին հերթին պետք է արձանագրել, որ ԲԴՕ 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կարգավորումը ամենևին չի նշանակում, որ հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքն օրենքով նախատեսված դեպքերում վերաձվում է պարտականության, քանի որ դա կհակասեր դատական պաշտպանության միջոցները և դատավարական իրավունքները սեփական հայեցողությամբ իրականացնելու տնօրինչականության սկզբունքով երաշխավորված հնարավորությանը: Միևնույն ժամանակ, քննարկվող ինստիտուտին առնչվող կարգավորումների համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ պատասխանողի դեմ սկզբնական հայցի հարուցման փաստով տեղի է ունենում պատասխանողի հայց հարուցելու իրավունքի փոխակերպում հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում, որպես կանոն, պատասխանողի համապատասխան իրավունքների և օրինական շահերի հնարավոր պաշտպանության միջոց է դառնում միայն հակընդդեմ հայցը, և հենց այդ կերպ է օրենսդիրը նախատեսում պատասխանողի համար կոնկրետ սուբյեկտիվ իրավունքի դատական պաշտպանության իրավունքի, ներառյալ՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի իրականացման հնարավորությունը: Ընդ որում, պատասխանողի կողմից այս իրավունքը սահմանված կարգով չիրականացնելու դեպքում այն դիտարկվում է դատավարական անգործությամբ (լրությամբ) տնօրինված և հանգեցնում է պատասխանողի հայցի իրավունքի դատավարական կողմի, այսինքն՝ հայց հարուցելու իրավունքի դադարման: Այլ կերպ ասած՝ հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի իրականացումից հրաժարումը տվյալ դեպքում ունենում է էստոպելային (անգլերեն՝ estoppel) հետևանք⁴³:

Պետք է նշել, սակայն, որ պատասխանողի կողմից սկզբնական հակընդդեմ հայցի բավարարումն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառող հակընդդեմ հայցի հարուցման իրավունքի իրականացումից հրաժարումը պատասխանողի համար հանգեցնում է բացասական հետևանքների միայն սկզբնական հայցի համապատասխան մասը բավարարող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից: Նման եզրահանգումը բխում է ԲԴՕ 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի այն ձևակերպումից, որի համաձայն՝ համապատասխան հիմքով հակընդդեմ հայց չներկայացնելը պատասխանողին զրկում է հետագայում այնպիսի հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, որը կարող էր ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառել սկզբնական հայցի բավարարումը: Այսինքն՝ չբավարարումը

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

բարվամ սկզբնական հայցի դեպքում գործնականում անհնար է բացատել դրա բավարարումը: Բացի այդ, այսպիսի մոտեցումը համահունչ է «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի հետապնդման վերը շարադրված նպատակներին, քանի որ սկզբնական հայցի մերժման դեպքում առկա չէ այս ինստիտուտի միջոցով ապահովվող շահերի պաշտպանության խնդիր: Այս առումով հիշատակման է արժանի Կ. Կլերմոնտի տեսակետը, որի համաձայն. «Այն պահից, երբ հայցվորը հաղթում է գործը կամ ստանում է իր օգտին վճիռ, պատասխանողը, ընդհանուր առմամբ, չի կարող հանդես գալ այդ վճռի վերանայմանը հանգեցնող նոր հայցերի հարուցմամբ»⁴⁴:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի վերլուծությունից բխում է նաև, որ այն պարունակում է պատասխանողի իրավունքների պաշտպանության ևս մեկ երաշխիք: Մասնավորապես, այն բացառիկ դեպքերում, երբ հակընդդեմ հայցի հարուցման իրավունքի չիրականացումը եղել է ոչ թե պատասխանողի կամահայտնության, այլ օբյեկտիվ բնույթ ունեցող խոչընդոտների հետևանք, ապա հետագայում հայց հարուցելու արգելքն ինքնին կիրառելի չէ, և պատասխանողը կարող է իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը ձեռնամուխ լինել առանձին հայցի հարուցման միջոցով: Այս կերպ, օրենսդիրը հնարավոր իրողություններին առավել համակողմանի արձագանքելու նպատակով արդարացիորեն շեղվել է ընդհանուր կանոնից և սահմանել պատասխանողի համապատասխան իրավունքի և օրինական շահի պաշտպանության լրացուցիչ հնարավորություն:

Նման պայմաններում ակնհայտ է, որ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը լիարժեքորեն երաշխավորում է նաև պատասխանողի դատական պաշտպանության իրավունքը: Պատահական չէ, որ Սահմանադրական դատարանը, թեկուզև այլ հիմնավորումներով, ԶԴՕ 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասը ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող⁴⁵:

Այսպիսով, «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի վերաբերյալ կարելի է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. «Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի ներդրումը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության իրավունքում առաջադիմական քայլ է և կոչված է ապահովելու իրավական որոշակիության և res judicata, դատավարական խնայողության և կոնցենտրացիայի, դատավարական իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքների, դատական

ակտերի նախադատելիության հատկանիշի, ինչպես նաև, ընդհանուր առմամբ, արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի կենսագործումը:

2. «Պարտադիր» հակընդդեմ հայցը կարելի է բնորոշել որպես քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ինստիտուտ, որի ուժով անձի դեմ հայց հարուցվելու պահից այդ հայցի բավարարումը ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառող հայց հարուցելու նրա իրավունքը փոխակերպվում է հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի, որը սեփական հայեցողությամբ չիրականացվելու դեպքում դադարում է:

3. «Պարտադիր» հակընդդեմ հայցը պատասխանողի համար չի հանգեցնում բացասական հետևանքների և չի գրկում հետագայում առանձին հայց հարուցելու հնարավորությունից, եթե սկզբնական հայցը չի բավարարվում:

4. Սկզբնական հայցով հայցվորի դեմ պատասխանողի հայց հարուցելու իրավունքը դադարում է սկզբնական հայցը բավարարող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից, և այդ պահից՝ նա գրկվում է սկզբնական հայցի բավարարումը ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառող առանձին հայց հարուցելու հնարավորությունից, եթե հայց հարուցելիս չհիմնավորի, որ հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի չիրականացումը պայմանավորված է եղել իրենից անկախ հանգամանքներով:

¹ Տե՛ս, Aaron X. Fellmeth and Maurice Horwitz, Guide to Latin in International Law, 2009 (հասանելի է հետևյալ հղումով <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195369380.001.0001/acref-9780195369380-e-57?rsk=ctlogy&result=36>, հղումը 19.04.2020թ. դրությամբ):

² Տե՛ս, Коршунов Н.М. , Мареев Ю.Л. Гражданский процесс: учеб. пособие /под. ред. Н.М. Коршунова. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭ , 2011, С. 192.

³ Տե՛ս, Клейн Н.И. Встречный иск в суде и арбитраже. – М: Статут, 2017, С. 60.

⁴ Ընդունվել է 09.02.2018թ.: Ուժի մեջ է մտել 09.04.2018թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018?03?05/16 (1374) Հոդ. 208-րդ:

⁵ Տե՛ս, օրինակ՝ Абушенко Д.Б. и др. Гражданский процесс: учеб. /отв. ред. – В.В. Ярков. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Волггерс Клувер, 2009, С.299, Женетль С.З., Никифоров А.В. Гражданский процесс: Учебник. – 3-е изд.-М.: РИОР:ИНФРА-М, 2012, С. 108.

⁶ Տե՛ս, Петкилев П.И. Встречный иск как форма защиты // Международный журнал прикладных наук и технологий «Integral». 2019, ?3.

⁷ Գտնում ենք, որ հաշվանցի նպատակով հարուցվող հակընդդեմ հայցերին պաշտպանության գործառույթ վերագրել կարելի է միայն որոշակի վերապահմամբ, քանի որ այն հանգեցնում է ոչ թե սկզբնական հայցի իրավաչափության հերքմանը, այլ հիմնավոր սկզբնական հայցի բավարարման հետևանքների նվազեցմանը կամ բացառմանը:

⁸ Տե՛ս, Арапов Н.Т. Встречный иск в советском гражданском процессуальном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Томск, 1965, С. 16-17.

⁹ Ընդունվել է 17.06.1998թ.: Ուժի մեջ է մտել 01.01.1999թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.09.09/20(53):

¹⁰ Տե՛ս, օրինակ՝ Պետրոսյան Ռ.Գ. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն (իրավ. գիտ. դոկտոր, դոցենտ Լ.Ձ. Թաղևոսյանի խմբագրությամբ): - Չորրորդ հրատարակություն - Եր.: «ՈՍԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆՑԻ» հրատ, էջ 252, Власов А.А. Гражданский процесс: учебник для бакалавров / А.А. Власов. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2012, էջ 266:

¹¹ Տե՛ս, օրինակ՝ Վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-1615 (Ա) քաղաքացիական գործով 12.12.2007թ., թիվ 3-248 (ՎԳ-) քաղաքացիական գործով 10.09.2010թ., թիվ ԳԳ-1/0144/02/10 քաղաքացիական գործով 23.03.2012թ., թիվ ԼԳ4/0201/02/10 քաղաքացիական գործով 18.07.2014թ., թիվ ԵՄԴ/0563/02/12 քաղաքացիական գործով 30.04.2015թ և թիվ ԳԳ4/0240/02/13 քաղաքացիական գործով 22.07.2016թ. որոշումները:

¹² Տե՛ս, Яковлев В.Ф. От реформирования к совершенствованию судебно-арбитражной системы, укреплению независимости судебной власти // Вестник ВАС. 1998 N4, С. 20.

¹³ Տե՛ս, Սեդրյան Ս.Գ. Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի իրավաբանական բնույթը և որակական կայունության ապահովման հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2020, էջեր 145-149:

¹⁴ Տե՛ս, օրինակ՝ Case of Brumărescu v. Romania (Application no. 28342/95), 28/10/1999, Case of Ryabykh v. Russia (Application no. 52854/99), 24/07/2003, Case of Nelyubin v. Russia (Application no. 14502/04), 02/11/2006:

¹⁵ Տե՛ս, Case of Pravednaya v. Russia (Application no. 69529/01), 18/11/2004:

¹⁶ Տե՛ս, Ion Deleanu, Tratat de procedură civilă, vol. II, Universul Juridic Publishing House, Bucharest, 2013, էջ 72, Kevin M. Clermont, Res Judicata as Requisite for Justice, 68 Rutgers U.L. Rev. 2016, էջ 1069:

¹⁷ Տե՛ս, M. W. K. “Res Judicata: The Requirement of Identity of Parties.” University of Pennsylvania Law Review and American Law Register, vol. 91, no. 5, 1943, էջ 467, JSTOR (հասանելի է www.jstor.org/stable/3309225, 23.04.2020թ. դրությամբ):

¹⁸ Տե՛ս, Kevin M. Clermont, Common-Law Compulsory Counterclaim Rule: Creating Effective and Elegant Res Judicata Doctrine, 79 NOTRE DAME L. REV. 2004, էջ 1746:

¹⁹ Տե՛ս, Մարկոսյան Տ.Ա. Նոր երևան եկած հանգանակներով դատական ակտերի վերանայման վարույթը քաղաքացիական դատավարությունում - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2013, էջ 20:

²⁰ Ընդունվել է 06.12.2015թ.: Ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում, հոդ. 1118-րդ:

²¹ Տե՛ս, Սահմանադրական դատարանի 03.02.2009 թ. թիվ ՍԳՈ-787 որոշումը:

²² Տե՛ս, Սեդրյան Ս.Գ. Ապացուցումը և ապացույցները քաղաքացիական դատավարությունում, Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջեր 66-69:

²³ Տե՛ս, Սահմանադրական դատարանի 27.12.2016թ. թիվ ՍԳՈ-1334 որոշում:

²⁴ Տե՛ս, Алешкин А.А. Принципы процессуальной экономии: за и против // Вестник Омского университета, Серия «Право», 2014, N3(40), Хатмуллин К.Ю. Принцип процессуальной экономии и право-временные средства его обеспечения // Вестник Омского университета, Серия «Право», 2014, N 3 (40):

²⁵ Տե՛ս, Малюкина А.В. Идея концентрации гражданского процесса: общая характеристика // Вестник Московского университета. Серия 11. Право, N 2:

²⁶ Տե՛ս, Մարկոսյան Տ.Ա. Հայցային վաղեմության ինստիտուտը դատավարական խնայողության սկզբունքի համատեքստում // ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, 2(2) 2018, ԵՊՀ, գլխ. խմբ. Գ.Ս. Գազինյան, Երևան, 2019:

²⁷ Տե՛ս, Սահմանադրական դատարանի 23.06.2016թ. թիվ ՍԳՈ-1289, 18.10.2016թ. թիվ ՍԳՈ-1315 և 18.06.2019թ. թիվ ՍԳՈ-1464 որոշումները:

²⁸ Տե՛ս, Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱԲԱԳ/1035/02/08 քաղաքացիական գործով 27.12.2010թ. որոշումը:

²⁹ Տե՛ս, R. W. Millar, Civil Procedure of the Trial Court in Historical Perspective, Law Center of New York University for the

National Conference of Judicial Councils. F. H. L. (1953), էջ 137:

³⁰ Տե՛ս, R. C. Casad & K. M. Clermont, Resjudicata: A Handbook On Its Theory, Doctrine, And Practice, (2001), էջեր 111-112; R. H. Field Et Al., Materials For A Basic Course In Cml Procedure, էջեր 688-689 (8th Ed. 2003); David L. Shapiro, Civil Procedure: Preclusion In Civil Actions 39 (2001); Ch. A. Wright & A. R. Miller, Federal Practice And Procedure: CIVIL §1201, § 4414, էջեր 325-337 (3d ed. 2004), Restatement (Second) of Judgments § 22 (Am. Law Inst. 1982):

³¹ Տե՛ս, Court of Appeals of the State of New York, Case of Schuykill Fuel Corp. v. Nieberg Realty Corp., 250 N.Y. 304, 165 N.E. 456 (N.Y. 1929):

³² Տե՛ս, օրինակ, Restatement (Second) of Judgments § 22(2)(a)-(b). (Am. Law Inst. 1982), K. M. Clermont, Common-Law Compulsory Counterclaim Rule: Creating Effective and Elegant Res Judicata Doctrine, 79 Notre Dame L. Rev. էջ 1749 (2004):

³³ Տե՛ս, օրինակ, Clermont K. M., նշված աշխատությունը, էջեր 1752-1753, Restatement (Second) of Judgments § 22(2)(b). (Am. Law Inst. 1982):

³⁴ ԱՄՆ քաղաքացիական դատավարության դաշնային կանոնների 13 (a) կանոնն ինքնին չի նախատեսում դրանով սահմանված դատավարական գործողության՝ հսկրնդդեմ հայցի չհարուցման իրավական հետևանքները: Սակայն այդպիսի հետևանքներն ուղղակիորեն բխեցվում են ամերիկյան իրավունքում հայտնի՝ անձի կողմից իր ունեցած իրավունքից կամովին և գիտակցաբար հրաժարվելու դոկտրինից (waiver or voluntary, intentional relinquishment of a known right) (տե՛ս, օրինակ, H.C. Black, Black's law dictionary. Centennial edition (1881—1991). St. Paul, Minn, West Publishing Co, 1991. էջ 1092, C. P. Campbell., “The Doctrine of Waiver.” Michigan Law Review 3, no. 1 (1904), էջեր 9-17) և ըստ այդմ, ընդունելի են նաև դատական պրակտիկայում:

³⁵ Տե՛ս, Clermont K. M., նշված աշխատությունը, էջ 1749:

³⁶ Տե՛ս, Restatement (Second) of Judgments « 22(2)(a)-(b). (Am. Law Inst. 1982), comment F:

³⁷ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ http://world.moleg.go.kr/cms/commonDown.do?DLD_CFM_NO=6F4FH6SM5RCK8BO3MJ12&FL_SEQ=11305 հղումը՝ 25.04.2020թ. դրությամբ:

³⁸ Տե՛ս, օրինակ՝ Клейманов А.Я. Об установлении в российском гражданском и арбитражном процессе последствий отказа ответчика от права на предъявление встречного иска // Закон. - М.: Закон, 2011, N 4.

³⁹ Տե՛ս, օրինակ՝ Case of Luordo v. Italy (Application no. 32190/96), 17/10/2003, Case of Staroszczyk v. Poland (Application no. 59519/00), 09/07/2007 և Case of Stanev v. Bulgaria (Application no. 36760/06), 17/12/2012:

⁴⁰ Տե՛ս, օրինակ՝ Case of Khalfauoi v. France (Application no. 34791/97), 14/03/2000 և Case of Marini v. Albania (Application no. 3738/02), 18/12/2007:

⁴¹ Տե՛ս, օրինակ՝ Vaskrsić v. Slovenia (Application no. 31371/12), 25/04/2017:

⁴² Տե՛ս, օրինակ՝ Սահմանադրական դատարանի 03.03.2015թ. թիվ ՍԴ-Ո-1192 և 12.07.2016թ. թիվ 1293 որոշումները:

⁴³ Իրավունքի իրականացումից հրաժարվելու և էստոպելի կանոնի մասին առավել մանրամասն տե՛ս Դանբարյան Ա., Իրավունքից հրաժարվելը և քրեադատավարական միջամտության հարցերը, Եր.: «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2018:

⁴⁴ Տե՛ս, Clermont K. M., նշված աշխատությունը, էջ 1746:

⁴⁵ Տե՛ս, Սահմանադրական դատարանի 18.06.2019թ. թիվ ՍԴ-Ո-1464 որոշումը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Aaron X. Fellmeth and Maurice Horwitz, Guide to Latin in International Law, 2009 (հասանելի է հետևյալ հղումով <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195369380.001.0001/acref-9780195369380-e-57?rsk=ctory&result=36>, հղումը 19.04.2020թ. դրությամբ):
2. Коршунов Н.М., Мареев Ю.Л. Гражданский процесс: учеб. пособие /под. ред. Н.М. Коршунова. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭ, 2011, 431 էջ:
3. Клейн Н.И. Встречный иск в суде и арбитраже. – М: Статут, 2017, 368 էջ:
4. Абушенко Д.Б. и др. Гражданский процесс: учеб. /отв. ред. - В.В. Ярков. - 7-е изд., перераб. и доп. - М.: Волгтерс Клувер, 2009, 702 էջ:
5. Женель С.З., Никифоров А.В. Гражданский процесс: Учебник. - 3-е изд.-М.: РИОР:ИНФРА-М, 2012, 432 էջ:
6. Петкилев П.И. Встречный иск как форма защиты // Международный журнал прикладных наук и технологий «Integral». 2019, N 3, 6 էջ:
7. Арапов Н.Т. Встречный иск в советском гражданском процессуальном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Томск, 1965, 25 էջ:
8. Պետրոսյան Ռ.Գ. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն (իրավ. գիտ. դոկտոր, դոցենտ Լ.Զ. Թադևոսյանի խմբագրությամբ): - Չորրորդ հրատարակություն – Եր.: «ՈՍԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆՅԻ» հրատ., 696 էջ:
9. Власов А.А. Гражданский процесс: учебник для бакалавров / А.А. Власов. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2012, 548 էջ:
10. Яковлев В.Ф. От реформирования к совершенствованию судебной-арбитражной системы, укреплению независимости судебной власти // Вестник ВАС. 1998. N 4.
11. Մեդրյան Ս.Գ. Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի իրավաբանական բնույթը և որակական կայունության ապահովման հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2020, 194 էջ:
12. Ion Deleanu, Tratat de procedură civilă, vol. II, Universul Juridic Publishing House, Bucharest, 2013:
13. Kevin M. Clermont, Res Judicata as Requisite for Justice, 68 Rutgers U.L. Rev. 2016, SSRN Electronic Journal. 68.

10.2139/ssrn.2614433:

14. M. W. K. “Res Judicata: The Requirement of Identity of Parties.” University of Pennsylvania Law Review and American Law Register, vol. 91, no. 5, 1943, 6 էջ:

15. Kevin M. Clermont, Common-Law Compulsory Counterclaim Rule: Creating Effective and Elegant Res Judicata Doctrine, 79 NOTRE DAME L. REV. 2004, 17 էջ:

16. Մարկոսյան Տ.Ա. Նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթը քաղաքացիական դատավարությունում - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2013, 208 էջ:

17. Մեդրյան Ս.Գ. Ապացուցումը և ապացույցները քաղաքացիական դատավարությունում, Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, 341 էջ:

18. Аленкин А.А. Принцип процессуальной экономии: за и против // Вестник Омского университета, Серия «Право», 2014, N 3(40), 7 էջ:

19. Хатмуллин К.Ю. Принцип процессуальный экономии и право-временные средства его обеспечения // Вестник Омского университета, Серия «Право», 2014, N 3 (40), 5 էջ:

20. Малюкина А.В. Идея концентрации гражданского процесса: общая характеристика // Вестник Московского университета. Серия 11. Право, N 2, 9 էջ:

21. Մարկոսյան Տ.Ա. Հայցային վաղեմության ինստիտուտը դատավարական խնայողության սկզբունքի համատեքստում // ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, 2(2) 2018, ԵՊՀ, գլխ. խմբ. Գ.Ս. Ղազինյան, Երևան, 2019, 18 էջ:

22. R. W. Millar, Civil Procedure of the Trial Court in Historical Perspective, Law Center of New York University for the National Conference of Judicial Councils. F. H. L. (1953), 534 էջ:

23. R. C. Casad & K. M. Clermont, Resjudicata: A Handbook on Its Theory, Doctrine, And Practice, (2001), 296 էջ:

24. R. H. Field Et Al., Materials For A Basic Course in Cml Procedure (8th Ed. 2003):

25. David L. Shapiro, Civil Procedure: Preclusion in Civil Actions 39 (2001), 178 էջ:

26. Ch. A. Wright & A. R. Miller, Federal Practice And Procedure: CIVIL §1201, § 4414 (3d ed. 2004), 37 էջ:

27. Court of Appeals of the State of New York, Case of Schuyllkill Fuel Corp. v. Nieberg Realty Corp., 250 N.Y. 304, 165 N.E. 456 (N.Y. 1929):

28. Restatement (Second) of Judgments (Am. Law Inst. 1982):

29. K. M. Clermont, Common-Law Compulsory Counterclaim Rule: Creating Effective and Elegant Res Judicata Doctrine, 79 Notre Dame L. Rev. (2004), 17 էջ:

30. H.C. Black, Black’s law dictionary.Centennial edition (1881—1991). St. Paul, Minn, West Publishing Co, 1991:

31. C. P. Campbell, “The Doctrine of Waiver” Michigan Law Review 3, no. 1 (1904), 18 էջ:

32. Клейманов А.Я. Об установлении в российском гражданском и арбитражном процессе последствий отказа ответчика от права на предъявление встречного иска // Закон. - М.: Закон, 2011, N 4, 10 էջ:

33. Ղամբարյան Ա., Իրավունքից հրաժարվելը և քրեադատավարական միջամտության հարցերը, Եր.: «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2018, 544 էջ:

34. Case of Brumărescu v. Romania (Application no. 28342/95), 28/10/1999:

35. Case of Ryabykh v. Russia (Application no. 52854/99), 24/07/2003:

36. Case of Nelyubin v. Russia (Application no. 14502/04), 02/11/2006:

37. Case of Pravednaya v. Russia (Application no. 69529/01), 18/11/2004:

38. Case of Luordo v. Italy (Application no. 32190/96), 17/10/2003:

39. Case of Staroszczyk v. Poland (Application no. 59519/00), 09/07/2007:

40. Case of Stanev v. Bulgaria (Application no. 36760/06), 17/12/2012:

41. Case of Khalfaoui v. France (Application no. 34791/97), 14/03/2000:

42. Case of Marini v. Albania (Application no. 3738/02), 18/12/2007:

43. Vaskrsić v. Slovenia (Application no. 31371/12), 25/04/2017:

44. Սահմանադրական դատարանի 03.02.2009 թ. թիվ ՍԳՈ-787 որոշումը:

45. Սահմանադրական դատարանի 27.12.2016թ. թիվ ՍԳՈ-1334 որոշում:

46. Սահմանադրական դատարանի 23.2016թ. թիվ ՍԳՈ-1289 որոշումը:

47. Սահմանադրական դատարանի 18.1.2016թ. թիվ ՍԳՈ-1315 որոշումը:

48. Սահմանադրական դատարանի 18.06.2019թ. թիվ ՍԳՈ-1464 որոշումը:

49. Սահմանադրական դատարանի 03.03.2015թ. թիվ ՍԳՈ-1192 որոշումը:

50. Սահմանադրական դատարանի 12.07.2016թ. թիվ 1293 որոշումը:

51. Սահմանադրական դատարանի 18.06.2019թ. թիվ ՍԳՈ-1464 որոշումը:

52. Վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-1615 (Ա) քաղաքացիական գործով 12.12.2007թ. որոշումը:

53. Վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-248 (ՎԳ) քաղաքացիական գործով 10.09.2010թ. որոշումը:

54. Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԳԳ1/0144/02/10 քաղաքացիական գործով 23.03.2012թ. որոշումը:

55. Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԼԴ4/0201/02/10 քաղաքացիական գործով 18.07.2014թ. որոշումը:

56. Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵՄԴ/0563/02/12 քաղաքացիական գործով 30.04.2015թ. որոշումը:

57. Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԳԴ4/0240/02/13 քաղաքացիական գործով 22.07.2016թ. որոշումը:

58. Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱԲԱԳ/1035/02/08 քաղաքացիական գործով 27.12.2010թ. որոշումը:

www.ardaratutyunjurnal.com

Сергей Мегрян

Главный принудительный исполнитель РА.
Доцент кафедры гражданской процедуры юридического факультета ЕГУ,
кандидат юридических наук

Тигран Маркосян

Член государственной комиссии РА по защите экономической конкуренции.
Лектор-координатор консультационной
службы студентов юридического факультета ЕГУ,
кандидат юридических наук

Элина Гегамян

Ассистент главного принудительного исполнителя РА

РЕЗЮМЕ

*Правовой характер института “принудительного” встречного иска и
его онтологические основы в гражданском процессе*

Институт “принудительного” встречного иска является одним из новаций нового гражданско-процессуального законодательства РА. Основы для установления и сущность обсужденного института анализируются в этой научной работе, в контексте отечественных и зарубежных теоретических источников, законодательства Республики Армения и других стран, правовых позиций ЕСПЧ, Конституционного суда, Кассационного суда, практики судов США. Авторы в результате делают вывод о том, что предъявление встречного иска, исключающего удовлетворение первоначального иска, не является обязанностью для ответчика, а правом для него, осуществление которого законодателем, с целью осуществления принципов правовой определенности, *res judicata*, процедурной экономии, концентрации и недопустимости злоупотребления процессуальными правами и для обеспечения права сторон на эффективную судебную защиту, разрешается, как правило, исключительно путем подачи встречного иска.

Ключевые слова: “принудительный” встречный иск, *compulsory counterclaim*, *эстоппель*, правовая определенность, *res judicata*, процедурная экономия, концентрация.

Sergey Meghryan

Chief Compulsory Enforcement Officer of the Republic of Armenia.
Associate Professor of the Chair of Civil Procedure, Yerevan State University, Faculty of Law,
Candidate of Legal Sciences

Tigran Markosyan

Member of the State Commission for the Protection of Economic Competition of RA.
Lecturer-Coordinator, Student Law Counselor Center, Yerevan State University,
Candidate of Legal Sciences

Elina Geghamyan

Assistant of the Chief Compulsory Enforcement Officer of the Republic of Armenia

SUMMARY

The legal nature of the “compulsory” counterclaim institute and its ontological foundations in civil procedure

The “compulsory” counterclaim institute is one of the novelties of the new civil procedural legislation of the RA. The grounds for the establishment and the nature of the discussed institute are analyzed in this scientific paper in the context of domestic and foreign theoretical sources, procedural laws of the Republic of Armenia and other states, legal positions of the ECHR, the Constitutional court, the Cassation court and the practice of the US courts. In the result, authors conclude that the pleading of counterclaim, which completely or partially excludes the initial claim’s satisfaction, is not the defendants’ obligation but a right, the exercise of which, according to the legislator, as a general rule, can be implemented exclusively by filing a counterclaim for the exercise of the principles of legal certainty, *res judicata*, judicial economy, the inadmissibility of abuse of procedural rights and concentration and to guarantee the right of the parties to effective judicial protection.

Key words: “compulsory” counterclaim, *estoppel*, legal certainty, *res judicata*, judicial economy, concentration.

Բնագիրը ներկայացվել է 27.04.2020թ.

Ընդունվել է տպագրության 29.04.2020թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
վաստակավոր իրավաբան Ա. Գևորգյանը